

SUSTABARĘJUSI SĄMONĖ: „DVASINĖS STABMELDYSTĖS“ SAMPRATA (sekant lietuvių žodžio *stabas* vidinėmis sąsajomis)

Esminiai žodžiai: stabas, stabmeldystė, sąmonės sustabarėjimas, sąstingis, ideo-logija, sklerožė

Straipsnio objektas – gelminė žodžio *stabas* semantika, kurią atskleidžia jo kilmė bei etimologinės sąsajos. Tikslas – parodyti, kad sustinimo reikšmė, nuo seno būdinga šaknies *stab-* žodžiams, turi ir psychinių dvasinių atprasmių. Darbo metodai – analitinis ir lyginamasis. Išvados: psychiniai ir dvasiniai žodžio *stabas* atprasmiai, tiesiogiai susiję su gelmine jo semantika, juoba paremti tautosakos, į kai kuriuos religinius simbolius leidžia pažvelgti kaip į atitinkamas (pasąmoninės) dvasinės būklės simptomus.

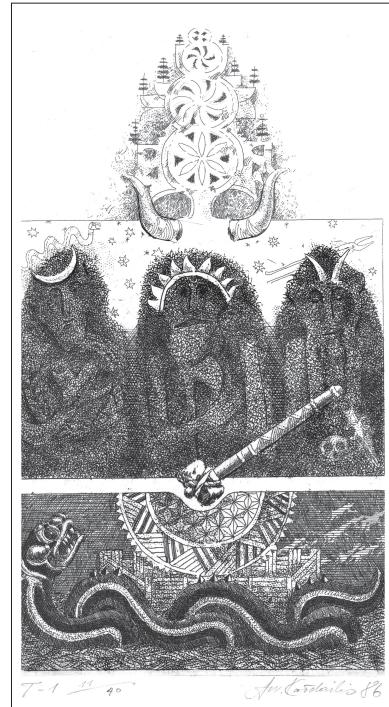
Kadangi žodžiais reiškiasi žmogaus psichika, o šią sudaro sąmonė ir pasąmonė, tai nieko nuostabaus, kad ir žodžio prasmė turi du atitinkamus lygmenis – sąmoningajį ir pasąmoningajį, arba nesąmoningajį. Sąmoningasis žodžio prasmės lygmuo – tai kasdienė, visiems suprantama, sutartinė jo reikšmė, kurią galime perteikti įvairių kalbų atitinkamais žodžiais, paprastai pasakydami tą patį, ką ir norėjome pasakyti. Kita vertus, skirtingu kalbų žodžiai, perteikiantys tą pačią sutartinę reikšmę ar sąvoką, neretai skiriasi ne tik garsiniu savo pavidalu, bet ir semantine motyvacija, kilme bei raida, o kartu, vadinas, ir giminiškų žodžių aplinka. Kitaip sakant, toji senesnė, primiršta, užnugarin pasitraukusi žodžio reikšmė, į kurią kaip į pagrindą remiasi šiuolaikinė sąvoka, skirtingose kalbose gali būti visiškai kita, kartu nejučia suteikdama ir pačiai žodžiu reiškiamais sąvokai kiek kitą atspalvį ar net turinį.

Tos senesnės, primirštos, užnugarin pasitraukusios žodžių reikšmės ir sudaro pasąmoninį jų lygmenį, kuris sąmoningoje mūsų kalboje neatsispindi, tačiau patyliukais, galimas daiktas, yra suvokiamas pasąmonės. Taigi nors sąmoningai galime skirtingomis kalbomis pa-

sakyti du visiškai vienodus ir lygiaverčius žodžius, pasamonei jie gali reikšti kiek ką kita. Taip kiekviena kalba slepia savy atitinkamą neštartą pasaulėžiūrą, ta kalba kalbančios tautos pasamoningą pasaulėžiūrą, kurią galima užčiuopti ir iškelti sąmonės švieson pasekant kai kurių mazginių žodžių kilmę, raidą bei artimiausią giminišką aplinką. Šia prasme tad etimologija liaujasi buvusi vien specifali lingvistikos mokslo šaka, bet tampa reikšmingu archajinės pasaulėžiūros pažinimo veiksniu, semiotiniu įrankiu, padedančiu suvokti, kaip skirtingose tauose radosi atitinkamos savykos ir kokį „slaptą“ turinį jos iki šiol mena.

Toli neieškodami pavyzdžių, iškart eikime prie užsibrėžtos temos. Kaip žinoma, daugumoje Europos kalbų ‘stabą’ žymintys žodžiai, tokie, kaip anglų *idol*, rusų *идол*, prancūzų *idole*, lotynų *īdōlum* bei kt., remiasi graikiškuoju *eídolon*, kuris, prieš išydamas reikšmę ‘stabas’, reiškė ‘atvaizdas, vaizdinys’ ir ‘vaiduoklis’. Tiksliausias, iš esmės visiškai tikslus etimologinis šio senovės graikų kalbos žodžio atitikmuo lietuvių kalboje yra *vaīdulas*, kuris irgi reiškia tiek ‘vaidinys, vaizdinys’, tiek ‘vaiduoklis’ (plg. dar *vaīdalas*, *vaidulys*, *vaiduolis*); savo ruožtu latvių kalboje – *veidols* ‘figūra, pavidalas, atvaizdas’. Kaip manoma, būtent reikšmė ‘dievo atvaizdas’ ar ‘dievo vaizdinys’ ir buvo pagrindas graikų žodžio *eídolon* reikšmei ‘stabas’ atsirasti. O baltų kalbose minėti jo etimologiniai atitikmenys tokios reikšmės neigijo, ir jų semantika susitelkė apie reikšmę ‘vaiduoklis’. Pačioje graikų kalboje tos pat šaknies žodžiai dar yra *eídōs* ‘išvaizda, vaizdas, pavidalas’ (kurį lietuvių kalboje atitinka *vaīdas* kaip ‘vizija, tariamas vaizdas’ bei tiesiog ‘vaizdas, atvaizdas’ ir *vēidas* kaip ‘pavidalas, išvaizda’ bei ‘paveikslas, atvaizdas’, tos pat šaknies ir *pa-vidalas*), taip pat *idéa*, visų pirma irgi tik ‘vaizdas, vaizdinys’, paskui – ‘savoka, mintis’, būtent ‘idėja’¹.

Visi šie graikiški daiktavardžiai remiasi veiksmažodžiu *eídō* ‘stebiu, žiūriu, matau’, ir visų jų pirminė reikšmė yra ‘regėjimas’ – ‘tai, kas regima’. Išorėje – tai daiktų pavidalai bei jų sudaryti vaizdai, viduje – ‘minčių pavidalai’, vaizdiniai, idėjos. Todėl jeigu išorinis dievo atvaizdas, pagal apibréžimą, yra stabas, tai savotiškas stabas yra ir vidinis dievo vaizdinys, pati „dievo idėja“, taip sakant. Pats graikų žodis *eídolon* apie vidų ar išorę nieko nesako – dievų atvaizdus buvus drožtus iš

Arvydas Každailis.
„Ąžuolo kamienė
senovės lietuvių
stabai“

medžio, tašytus iš akmens bei pieštus žinome iš istorijos. Tačiau nei pats graikiškasis, nei iš jo radęsi ‘stabó’ pavadinimai kitose Europos kalbose niekuo nekludo jo suvokti ir vidine, psichine ar psychologine prasme. Šiuo atžvilgiu stabmelystę kažkiek mena tos pat kilmės žodis *ideologija*, žymintis daugiau ar mažiau aiškią idėjų sistemą, kuriuos neberekia aiškintis, o tereikia jai dievobaimingai nusilenkti ir tik visomis jégomis ginti bei girti, garbinti, skleisti, platinti.

Tokias tad sasajas žadina ‘stabó’ pavadinimai, išsirutulioję graikų žodžio *eídolon* pagrindu. Įdomu, jog panašių sasajų turi ir lietuvių žodis *stābas*. Omeny – jo reikšmė ‘pavidalas, forma’; antai Tilžėje užrašytas vartojimo pavyzdys: *Šios žuvies stabas yra toks pat kaip ir anos*. Panašu, jog čia ataidi tokie bendrašakniai žodžiai kaip *stabà* ‘stebėjimas, išižiūrėjimas’; taip pat gal *stabìnti*, kaip kad mišlėje: *Du stabai stabina, du vanagai kabina, vienas paskui sēlina* (artojas aria), kur *stabai stabina*, ko gero, mena žiūrinčias, *stebinčias* arklio akis; toliau dar plg. *stabùs* reikšme ‘pastabus, smalsus’, *stebéti* ‘atidžiai žiūréti, sekti akimis’, tiesiog ‘žiūréti, žvelgti’ bei pan., juoba *stebinýs* ‘stebėjimui skirtas daiktas, stebėjimo objektas’ ar tiesiog ‘reginys’. Taigi kaip *atvaizdas, vaizdas, vaizdinas*, taip pat *veizdinus* ‘reginys, vaizdas’ ir kt. remiasi veiksmažodžiu *veizdēti* ‘žiūréti, žvelgti’, ‘sekti akimis, stebéti’, o (tos pat kilmės) graikų *eídolon, eídos* – veiksmažodžiu *eídō* ‘stebiu, žiūriu, matau’, taip *stabq* galima sieti su veiksmažodžiu *stebéti* ir suprasti iš esmės žymint *stebinj*².

Ir vis dėlto pirminė žodžio *stābas* kilmė bei raida yra visiškai kitokia. Ją atskleidžia bei išduoda tokios jo reikšmės kaip ‘statula’ ir juoba ‘stulpas’ (štai Laukžemyje, Kretingos r., užrašytas pavyzdys: *Stabai įkalti į žemę, o su vytemis t[v]oros prikartos pryt stabų*), taip pat visiškai tikslus šio žodžio latviškas atitikmuo *stabs* iš esmės vienintele reikšme ‘stulpas’. Tolesni atitikmenys yra vokiečių *Stab* ‘lazda’, anglų *staff* ‘lazda, stulpas’, sen. islandų *stafr* ‘lazda, stulpas’, bet ir būtent ‘dievaičio stabas’, gotų *stafs*; sen. indų *stambha-* ‘stulpas, ramstis’, veiksmažodžio *stabhnótí* ‘remia(si)’ šaknies;³ taip pat tokie priesaginiai vedyiniai kaip lietuvių *stābaras*, slovénų *stôbor* ‘stulpas’, bet vėlgi kartu ‘stabas’, bažnytinės slavų kalbos *стоборъ* ‘kolona’, sen. danų *stafaer* ‘kuolas’ bei kt.

Kaip matome, reikšmę ‘stabas’ turi ir germaniškieji bei slaviškieji šio lietuvių žodžio atitikmenys, taigi čia galima būtų kalbėti apie germanų–baltų–slavų, jei ne apskritai indoeuropietiškajį ‘stabó’ sąvokos atsiradimo modelį (paralelinį aptartajam kitam). Stabas tad šiuo

Dainius Razauskas
SUSTABAREJUSI
SAMONĖ:
„DVASINĖS
STABMELDYSTĖS“
SAMPRATA

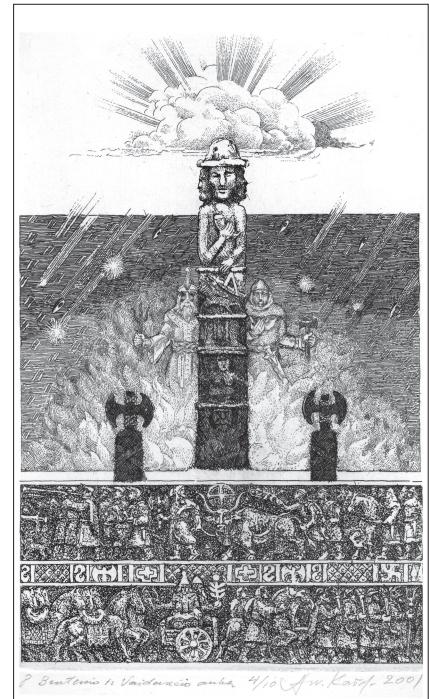
atveju – tai tam tikras stulpas, galbūt su išdrožtais dievybės veido bruožais, būtent statula (juoba kad ir žodžiai *statula* bei *stulpas* lietuvių kalboje turi reikšmę ‘dievaičio atvaizdas, stabas’).

Tokią išvadą patvirtina ir istoriniai šaltiniai: antai Konstantino Sirvydo „Trijų kalbų žodyne“ (*Dictionarium trium lingvarum*) lenkiškiems ir lotyniškiems stabo pavadinimams *Bałwan obraz rzezany pogański. Simulacrum, idolum, signum, statua* prilyginami lietuviški *V e i d a s / žinklas pagonų Dievo / s t u l p a s* pagoniško Dievo⁴; o S. B. Chylińskio „Biblioje“ sąvoką „stabmeldžiai“ atitinka *s t u l p u garbintojai*⁵.

Stabą buvus stulpu patvirtina ir archeologija – nuo seniausių laikų aptinkami stulpai su išdrožtais veidais šiuolaikinės Lietuvos teritorijoje (iš seniausių plg. žinomą Rimutės Rimantienės kasinėjimų Šventojoje radini), kažkokie stulpai stovėję I tūkstantmečio Dnepro baltų šventyklose, iki šiol Lietuvoje statomi koplytstulpiai, pagaliau stulpo pavidalo stabai žinomi lietuvių kaimynų slavų, tiek rytu, tiek vakarų (antai Vladimiro stabai Kijeve, Naugardo Perunas, Arkonas Sventovitas ir kt.).

Kaip tik šia pirmine žodžio *stābas* reikšme paaiškinami ir žodžiai (*nuo*)*stab*, (*nu*)*stebti*, *stebēti* bei *stebeti*. Kazimiero Būgos nuomone, ‘nustebti’ visų pirma reiškė tiesiog ‘sustoti kaip stulpui, sustingti, sustabarėti, pasidaryti nejudriam’. Taip posakiai *į stulpą pavirsti*, *stulpu stoti* (*stovēti*), *stulpe stovēti* reiškia ‘iš baimės, išgąsčio ar skausmo apstulbtu, sustirti’, pavyzdžiu: *Pamačiau einant ir pavirtau į stulpą; Sustinges stulpu stovi – nė pajudyt; Tas iš baimės stulpu stojo ir t. t.* Panašiai posakiaišas (*akis*) *stulpu* (*į stulpą*) *statyti*, (*akys*) *stulpu* *stovi* (*stojas, atsistoj*) bei pan. apibūdinamas mirštančio, apalpusio, miegančio arba labai išsigandusio žmogaus žvilgsnis.

Tas pat ir su šio žodžio atmaina *stulbas*, pavyzdžiu: (*akys*) *stulbu* (*į stulbą*) *atsistojo* ar pan. (Plg. rusų atitikmenį *столб* ‘stulpas’, o iš jo – *столбенеть* ‘stingti, akmenėti’, *столбняк* ‘sustingimas, stingulys’ bei ‘stabligė, stabas’.) Iš čia ir veiksmažodžio (*ap*)*stulbt* reikšmė ‘iš nustebimo, susijaudinimo ar išgąsčio sostingti, nutirpti, apmirti’, pavyzdžiu: *Pamačiau, kad klojimas dega, ir apstulbaū: nebegaliu paeit, nė žodžio ištart; Motina kurj laiką kaip apstulbusi žiūréjo į sūnų; taip pat būdvardis stulbūs ‘nustebęs, apstubęs’, plg. atitinkamą prieveiksmį stulbių,*

© Beata Tarczynska i Dariusz Górecki, 2001. Af. Karo

Arvydas Každailis.
„Senovės prūsų
stabas“

pavyzdžiu: *Moteris stulbiai žiūrėjo į keliu einančius žmones*. Šitaip „stulbiai žiūréti“ iš esmės ir reiškia *stebeti*, t. y. žiūréti sustingusiu, nejudančiu žvilgsniu, kaip žiūri ne tik nustebęs, bet ir susikaupęs, susitelkęs žmogus – būtent *stabai*, *istabai*. Vadinasi, ir *stabà*, *stebéjimas*, ir *stābas* remiasi pirmine reikšme ‘*stulpas*’.

Tačiau minėtuose pavyzdžiuose išryškėja dar du dalykai: pirma, tai būtent ‘sustojimo, sustingimo, sustabarėjimo, nejudėjimo’ reikšmė ir, antra, jos taikymas psichikos būklei nusakyti (sustingimas iš nuostabos, baimės ar kt.).

Savo ruožtu *stābas*, kalbant apie judėjimą, – tai tiesiog ‘atvanga, perstogė, s u s t o j i m a s’, antai pavyzdžiai iš Jono Jablonskio užrašų: *Lietus lijo visą dieną be stabo; Dirba be perstogés, be stabo, be perstojo, be nuostolio, be atvango, be atodūsio*; arba štai pasakymas iš gyvosios kalbos, užrašytas Léne, Ukmergės r.: *Lékt be stabo*. Kalbant apie žmogų, *stābas* – tai tas, ‘kas nejudrus, nerangus, stuobrys’. O kalbant apie žmogaus būseną bei jos priežastį, atitinkamą negalavimą, – tai tiesiog ‘*stabligé*’, ‘*podagra*’ arba ‘*paralyžius, apopleksija*’. Tarp kitko, reikšmė ‘*paralyžius*’ žodis *stābas* paliudytas jau XVI a.⁶, taigi ši reikšmė anaipitol ne koks velyvas atsitiktinumas. Savo ruožtu posakis *i stabą pavirsti* reiškia būtent ‘*sustingti*’. Panašiai *stabaras*, kalbant apie žmogų, reiškia ‘*kas surambėjės, nerangus*’, apie psichikos ypatybes – ‘*kas nejautrus*'; atitinkamai *stabaréti*, kalbant konkrečiai apie augalus, – tai ‘*augti į stabarus, virsti stabaru*’ ar tiesiog ‘*kietéti, medéti*’, o kalbant apskritai, – ‘*darytis nekintamam, nekaitomam*’ (pavyzdžiu, sakoma: *Senosios žodžių formos stabarėja*); *sstabaréti* – ‘*pasidaryti sustingusiam, nebe-progresuoti*’; o, tarkim, *stabāris* reiškia ‘*sudžiūvęs, be sulčių*’. Juoba šiuo atžvilgiu verti dėmesio tokie su daiktavardžiu *stābas* tiesiogiai susiję veiksmažodžiai kaip *stabinti, stabýti, stabdyti*, reiškiantys, be kita ko, ir būtent ‘*laikyti, kad neplūstu, nesiveržtu*’, kalbant apie skystį, srovę, tekėjimą, liejimą: pavyzdžiu, *ap-stabdýti* ‘*neleisti toliau lietis, plūstis, veržtis*’, *su-stabdýti* ‘*sulaikyti ką tekanti, plūstantį*’, o perkeltine prasme – apskritai ‘*sulaikyti kokį veiksmą*’ ar ‘*nuo kokio veiksmo*’, ‘*neleisti reikštis, tramdyti*’ bei pan. Psichiniu, dvasiniu atžvilgiu verta dėmesio atrodo veiksmažodžio *apstabinti* reikšmė ‘*padaryti pastovų, turintį tam tikrą pavidalą*’, vartota Vyduno, pavyzdžiu: *Samoningu-mas įvairiu būdu pildo ir apstabina nesąmoningumą, tai esti suteikia jam lyti*. Čia „*sąmoningumas*“, panašu, suprastinas veikiau kaip ideologija, t. y. kaip sustingusį pavidalą („*lyti*“) igavusių idėjų sistema, taigi savotiška „*vidinė stabmeldystė*“.

‘Stabdymo, stingdymo, sąstingio’ reikšmė irgi būdinga ne vien lietuviškiems šios šaknies žodžiams. Antai minėtas slovénų *stəbər* reiškia ne tik ‘stabas’ bei ‘stulpas’, bet kartu ir ‘paralyžius’. Minėtasis sanskrito *stambha-* ‘stulpas, ramstis’ kartu reiškia ir ‘sukietėjimas, sąstingis, sustabarėjimas, paralyžius’, kaip ir veiksmažodis *stabhnōti* ‘reimia(si)’, o kartu – ‘sukietina, stabdo, stingdo’. Dar plg. būdvardį *stabdh-a*- reikšme ‘sustingęs, sustabarėjęs’, taip pat ir psichine prasme. Pagaliau ir pirminei šaknai ide. **steb(h)-* yra rekonstruojama, be kitų artimų, reikšmė ‘sustabdyti (anhalten)’ bei ‘sukietinti’ arba ‘sukieteti, sostingti, pasidaryti nejudriam (versteifen)’; K. Būgos lotynišku apibréžimu, ‘immobile fieri’.

Toliau šaknis ide. **steb(h)-* siejama su pirmine **stā-* ‘sto(vé)ti’, o šiai šaknai priklausantis lietuvių veiksmažodis *stovēti* irgi, be kita ko, reiškia būtent ‘nejudeti, laikytis vietoje (apie daiktus)’ bei tiesiog ‘n e - t e k ē t i, nesruventi (apie vandenį)’, pvz.: *Stovimas, stovintis vanduo; Ežere vanduo stovintys, upėj bégantys; Ir stoviamas vanduo pūva*; taip pat ‘būti užšalusiam’, pvz.: *Nemunas jau stovi* bei pan.⁷ Netekančio, stovinčio vandens įvairzdis savo ruožtu žymi atitinkamą psichinę būseną. Štai pasak Carlo Gustavo Jungo sekėjos Marie-Louise von Franz, „kai pagrindinė individu psichinės raidos tékmė užblokuojama, galima pasitelkti palyginimą ir tarti, kad vanduo tuomet ima veržtis šalutiniais keliais, užpildo užteklius, o jeigu tampa visiškai užtvenktas, pavirsta žmogaus psichikos pelke, knibždančia gyvačių bei uodų, nes srovė nebegali tekėti į savo tikrajį tikslą“⁸. Gana vaizdingas „vidinės stabmeldystės“ apibūdinimas.

Jeigu jau indoeuropiečių šaknis **steb(h)-* turėjo reikšmę ‘sukieteti, sostingti’, tai visai pagrįstai ir bendra baltų veiksmažodžio šaknis **steb-*, Vytauto Mažiulio nuomone, visų pirma kaip tik reiškė ‘(su)stingti, (su)stirhti, (su)kieteti’. Kaip tik tokia šios šaknies reikšme grindžiamas prūsų kalbos žodis *stabis* ‘akmuo’. Pasak V. Mažiulio, prūsų *stabis*, rekonstruotaja forma *stabas ‘akmuo’, kartu su lietuvių *stabas* bei latvių *stabs* ‘stulpas’, remiasi minėtos veiksmažodžio šaknies bendru baltų daiktavardžiu *stabas, kurio pirminė reikšmė kaip tik buvusi ‘(su)stingimas, (su)stirimas, (su)kietėjimas’⁹.

Kamieno *stab-a-* žodij reikšme ‘akmuo’ turėjė ir jotvingiai, kaip kad sprendžiama, pavyzdžiui, iš Seinų krašto ežero vardo *Stabingis* (plg. prūsų ežerą *Stabynk*); galiausiai kai kuriais kitais hidronimais remdamasis Zigmas Zinkevičius teigia, kad „leksemą *stab-* ‘akmuo’ turėjo įvairios išnykusios baltų gentys“, ne tik prūsai ir jotvingiai¹⁰. Esama užuominų, jog ‘akmenį’ galėjo reikšti ir latvių *stabs*; visų pirma

tai liudytų milžiniško akmens ant Dauguvos kranto pavadinimas *Staburags* ar *Staburadze* (la. *radze* reiškia ‘uola’) ir su juo susiję padavimai: pasakojama, jog tai į akmenį ar uolą pavirtusi, t. y. sustabarėjusi mergina; kitame padavime sakoma, jog „važiuojant į Alūksnę, už Atės sodžiaus, vieškelio pakrašty yra *akmens stabs*¹¹“ ir pan.

Esama pagrindo manyti, nors tam andai ir prieštaravo K. Būga, jog reikšmę ‘akmuo’ bus turėjęs ir lietuvių žodis *stabas*¹². Apie tai juoba galima spręsti kad ir iš tokio lietuvių priežodžio kaip *A k m u o s t a b u t i s, vanduo neramutis*, kuriame kartu brėžte pabrėžiamą prieš-prieša tarp akmens kietumo, tvirtumo, stingumo, nejudrumo ir, kita vertus, vandens takumo, judrumo¹³. O štai slavų tradicijoje akmeniui buvo priskiriama galia apskritai ką nors *s t a b d y t i*, pavyzdžiui, kraują, netgi ligas ir pan.¹⁴ Lietuvoje akmuo, juoba *stabo* akmuo irgi turi galią stabdyti bei tiesiog paversti akmeniui, be to, netgi žmogų. Pavyzdžiui, padavimuose apie Stabo akmenį: *Nevočių kaimė (apie tris kilometrus nuo Mosėdžio) yra S t a b o akmuo. Tėvas taip pasakojo, kad važiavo kariuomenė bažnyčios išmušti. Toje vietoje s u s t o j o ir nebe-galėjo pavažiuoti. Viršininkas šoko iš arklio, peršoko per armotą ir pavirto į akmenį; arba: Senovėje éjusi švedų kariuomenė, kurios vadas noréjo su-griauti Mosėdžio bažnyčią. Žygiuodamas šokęs per griovį ir pavirtęs a k - m e n i u. Tas akmuo ir vadinas S t a b o kūliu. Dar pasakoja, kad tą kariuomenę ties tuo akmeniu s u s t a b d ė s didelis šaltis*¹⁵.

J. E. Cirlotas savo „Simbolių žodyne“ apibendrina, jog apskritai „paversti akmeniu reiškia sulaikyti arba sukaustyti. Medūzos Gorgonos, kaip byloja mitas, vieno žvilgsnio pakakdavo, kad žmogus pavirstų akmeniu. Esama daug pasakų bei viduramžių legendų, pasakojančių apie panašius pavertimo akmeniu ar užkerėjimo atvejus. Kartais raganos, užuot u ž m i g d ž i u s i o s žmogų – nors simboliškai tai tas pat, – paverčia jį akmeniu“¹⁶.

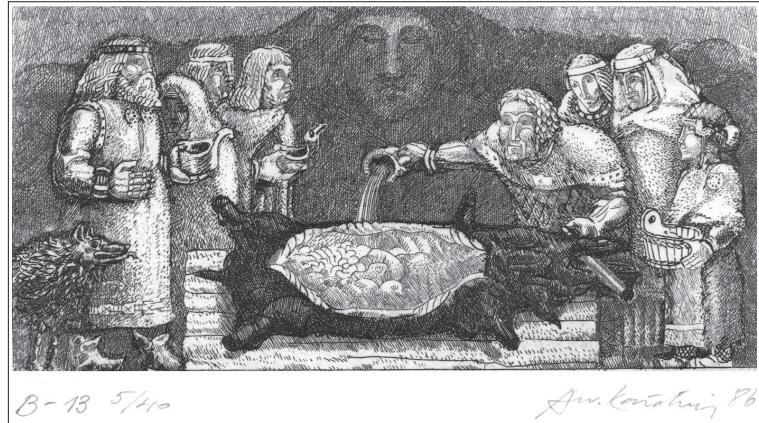
Štai ir lietuvių pasakoje iš suakmenėjimo atgaivintas herojus sa-ko: *Ai, kaip aš gardžiai m i e g o j a u!*¹⁷ Taip čia atskleidžiama psichinė suakmenėjimo, sustabarėjimo prasmė. Fizinės ir psichinės prasmės lygiagretumą pabrėžia ir tokie priežodžiai kaip, viena vertus, *Po gulin-čiu a k m e n i u ir vanduo neteka, juoba P o s t o v i n c i u a k - m e n i u vanduo neteka*, o kita vertus, *P o m i e g a n c i u vanduo nepateka*. Dėl tokio dviejų lygmenų paralelizmo dar galima palyginti priežodžius *Ketas kaip akmuo; Standus kaip akmuo* bei pan. ir, kita vertus, *Kieta širdis kaip akmuo*. Iš tikrujų ir akmenėti reiškia ne tik tiesiog fiziškai ‘virsti į akmenį, kietėti, stingti’, bet ir ‘psichiškai šiurkščiam, nejautriam darytis’. Plg. šiuo atžvilgiu posakius *akmeninė širdis* apie

negailestingą, nejautrū žmogų, *akmens* (*akmeninę*) širdį turėti ‘būti ne-jautriam, negailestingam’ ir pan.¹⁸ Taip, pavyzdžiui, rusų жестокий ‘ž i a u r u s, nuožmus, negailestingas’ yra vienos šaknies su жесткий ‘kietas, s t a n d u s, šiurkštus’, жесть ‘užšalusi žemė, gruodas’ ir toliau su sen. islandų kōs ‘akmenų krūva’, sen. airių *gall* ‘ākmuo’ bei kt.¹⁹

Sielos suakmenėjimą, sustabaręjimą, sąstingi mena ir lietuvių būdvardis žiaurus psichine reikšme ‘piktas, griežtas, bejausmis’ ar ‘nuožmus, negailestingas’, o fizine reikšme – ‘šiurkštus, žiaudrus’, bendrašaknis su žiaudrūs, žiaudūs fizine reikšme ‘šiurkštus, kietas’, bet kartu vėlgi

ir psichine ‘piktas, žiaurus’²⁰ (esmiškai ‘kieta-širdis’). Mitinę sustabaręjimo, sąstingio semantiką atskleidžia, pavyzdžiui, žiaurusis rusų pasakų raganius *Кощей*, kurio vardas remiasi žodžiu *кость* ‘kaulas’²¹ – plg. *костенеть* ‘stingti’, *за-костенёлы* ‘sustingęs, užkietėjęs’. Panašus žinomas simbolis yra *skelētas*, savo ruožtu šio tarptautinio žodžio graikiškas pirmavaizdis *skeletós* pažodžiui reiškia ‘išdžiūvęs (kūnas)’ ir yra vienos šaknies su žodžiais *askelé*’s ‘išdžiūvęs’, *skellō* ‘džiovinu’ bei *sklērós* ‘išdžiūvęs, kietas, tvirtas, šiurkštus, žiaurus’, būtent ‘pradės lankstumą, sustingęs (ru. окостеневший)’, iš pastarojo galiausiai ir graikų *sklērōsis* pirmine reikšme ‘sukietėjimas’, o psichinio negalavimo prasme – *skleroze*²² kaip savotiškas „smegenų užkietėjimas”, ar būtent sustabaręjimas.

Taigi sustabaręjimas, suakmenėjimas turi labai archajišką ir placių paplitusią, daugelyje senųjų kalbų teberyškią psichinę prasmę. Jos pagrindu kaip tik ir galima kalbėti apie „samonės sustabaręjimą“ ar stačiai „sustabaręjusią samonę“ kaip savotišką „dvasinę stabmelystę“ arba, tiksliau, kaip vidinį stabmelystęs pozymių ar simptomą. Analitinės psychologijos požiūriu, pasak jau cituotos M.-L. von Franz, „kai pasamonei pritaikome kokią nors teoriją, žodžius laikydamai kažkuo daugiau nei tik aprašančiais terminais, paverčiame ją akmeniu, ir ji nebegali pasireikšti kaip gyva jėga. Bet kokia teorija jai gresia sustingimu, nebeleidžiančiu reikštis savaimingai“²³. Tik teoriją čia reikia

Arvydas Každailis.
„Aukojimai
dievams“

suprasti ne pažodžiu, ne kaip intelektinio pažinimo įranki, o atvirkščiai, kaip jo kliūtį, t. y. kaip sustingusių teiginių ar idėjų sistemą, kuria šiukštu nevalia suabejoti, o juolab jai prieštarauti. Taigi „teoriją“ čia reikėtų suprasti veikiau kaip „ideologiją“, kuri gyvą sielą, tiesioginius jos išgyvenimus, jausmus, patyrimus bei mintis, patį psichinį bei dvasinį gyvenimą kaip tokį grasina sukaustyti gatavomis „idėjomis“, lietuviškai tariant, – sustabdyti stabais.

Pakankamai taikliai tokią padėtį yra apibūdinęs Roland'as Barthes'as. Jo žodžiais, „ideologija visą laiką bando užtušuoti pasaulio kūrimo tolydų procesą, paversti mitą amžinoje nuosavybėje esančiu sus tingusiu objektu, inventorinti savajį turtą, jį užbalzamuoti, iškieptyti realiam pasauliui kažkokios išganingos esencijos, kad sus tāb d y t u jo raidą, neleistų jam rasti priebègą kitokiose būties formose. Tuomet šiuos įtvirtintus ir sus tāb d y t u s turtus galima pagaliau suskaičiuoti“²⁴. Gyvenimą *stabdanti* ideologija tad ir rodo vidinę, dvasinę *stabmeldystę*, o griežtas kokios nors – bet kokios! – ideologijos išpažinimas bei laikymasis – tai tiesiog pati vidinė, dvasinė *stabmeldystė* kaip tokia, žmogaus širdži ir protą paverčianti akmeniu, o patį žmogų – dvasiniu skeletu, arba „Koščejumi“.

Ir atvirkščiai: būtent takumas, laisvas tekėjimas, liejimasis daugelyje tradicijų yra dvasinio gyvenimo įvaizdis ir siekinys. Štai pasak šiuolaikinio kinų daoisto Deng Ming-Dao: „I ką panašus Dao jutimas? Tai tėkmė be pastangų“, todėl „nebandykite Dao tékmės nukreipti. Leiskite tekmę ir atsiduokite tai tėkmė į“²⁵, nes „Dao amžinai teka“, „Dao nepertraukiama teka ir kinta“, užtat „Dao judėjimas lyginamas su upės tekmė į miuru“²⁶. Pasak vieno VII–VIII a. kinų čanbudizmo autoriaus, „tolydžio mąstant nereikia sustoti né ties jokiu dalyku, nes vos tik viena kuri mintis sulaikoma, visas tolydus minčių srautas sustoja ir sukelia susikaustymą. Jeigu leidžiantis kad ir į kokius dalykus tolydus minčių srautas né ties niekuo nesulaikomas, tai susikaustymo nebus. Kaip tik todėl ‘atramos nebuvimas’ ir yra pagrindas“²⁷. Pasak šiuolaikinio tibetietiškojo budizmo atstovo Tarthango Tulkų, žmogaus *ego* remiasi būtent „sutvirtėjimu to, kas (tam tikra nelaikine prasme) buvo atvira bei skysta, taikus“, todėl „transcendencija – tai ne koks nors ‘peržengimas’ kitur‘, o tiesiog tikras visų pažastamų daiktų bei reiškinii aiti ir podymai“²⁸. Su „atitirpimo“ įvaizdžiu susiję ir budisto ižadai, vadinas, „rieglobscio priemimas“: „Taigi vidine prasme ‘priimti rieglobstį’

reiškia visiškai atsiduoti toms jėgoms, kurių galutine transformacija, taip sakant, iš esmės ir esame. Tos jėgos mumyse yra savotiškai sustingusios. ‘Priimti prieglobstį’ tad reiškia apsispręsti a t i t i r p i m u i, kad gyvybinės energijos [...] galėtų laisvai t e k é t i. [...] Ir koks tatai sukrečiantis patyrimas, kai gyvenimas vėl gali laisvai t e k é t i²⁸. O vienoje tradicinėje maldoje tiesiog sakoma: „Teatkris mano įprotis nuolat stingdyti tikrovę“²⁹. Vakariečio budizmo tyrinėtojo H. V. Guentherio žodžiai, „kaip kad ledas i š t i r p s t a į savo tikrają prigimtį, vandenį, taip ir ‘sustingę’ jausmai, ankstesnio pažinimo fragmentai, gali vėl a t i t i r p t i į pirmapradį sąmonės budrumą“³⁰. Pagaliau „mes patys esame minčių s r a u t a s. [...] Mes nuolat keičiamės, aplinkybėms kintant“, todėl „medituoti reiškia tiesiog būti, i š t i r p t i lyg sviestui, paliktam saulėje“³¹, todėl „leiskite visokiam savo [...] netikrumui bei susikaustymui i š t i r p t i, ir iš jo savaimė iškils tikroji jūsų esmė. [...] Štai kodėl dzogčeno, aukščiausio ir galutinio Budos mokymo, mes nuolat padrąsinami nurimti savainėjė sąmonės prigimtyje. Tiesiog sėdėkite sau tyliai ir leiskite visoms savo mintims bei sąvokoms i š t i r p t i skaisčioje vidinėje jūsų sąmonės prigimtyje. Tarsi debesys išsisklaidytų ar rūkas išga-ruotų, atskleisdami giedrą dangų ir džiugiai spindinčią saulę“³². Idomu, jog viena iš nuodėmių, kurių turėjo vengti senovės egiptietis, buvo tekančio vandens stabdymas; pasak „Egipto mirusiuju knygos“ (125.33), po mirties jis, šalia kitų nepadarytų nusikaltimų, Teisingumo deivei turėjo prisiekti: „Aš n e s t a b d ž i a u vandens, kai jis turi t e k é t i“³³. (Pasak lietuvių poeto, vis tiek „nesustabdysi upės bégimo“.).

Panašūs dvasinio, psichinio gyvenimo įvaizdžiai pasitelkiami ir Vakaruose. Pavyzdžiui, šiuolaikinės meno psichoterapijos požiūriu, „sielos praradimas – tai s a s t i n g i o būsena, kurioje tampa sustabdyta t é k m é“. Psichologija kalba apie ‘fiksaciją’ kaip gynybą nuo permanentų. ‘Fiksuota’ idėja nebetaki, ji stabili. Menininkai, pratę prie gyvo vaizduotės lakumo, bijo tokios ‘išdžiūvimo’ galimybės. Būklė be sielos – tai ‘sausumas’, kai nebeteka jokios s r o v é s³⁴. Būtent libido srovės s a s t i n g i depresijos priežastimi laiko C.G. Jungas, ir būtent „t e k a n t i s vanduo, – pasak jo, – reiškia gyvenimo ir energijos tékmę“³⁵. Apskritai stovintis vanduo susijęs su požeminiu mirusiuju pasauliu, o tekantis – su viršutiniu gyvujų pasauliu (kuriuo jis tolydžio ir teka „iš dangaus“ žemyn, „požemin“, kol ten galiausiai „sustoja“); dar plg. rumunų mišlė: „Vienas gyvas tarp dviejų negyvų“ (upė tarp krantų)³⁶, kuri savo ruožtu aiškiai pabrėžia

perkeltinę vaizdinio prasmę: t e k a n t i upė reiškia gyvenimą, o s t o v i n t y s krantai – mirtį.

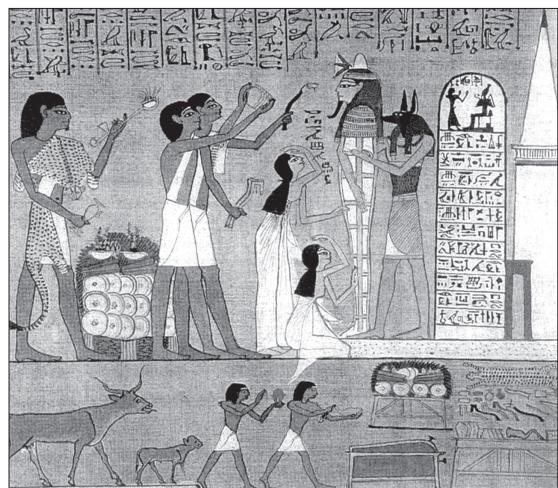
Galima pridurti, jog pati sielos samprata nuo seno yra susijusi su liejimusi, tekejimu, tékme³⁷. Štai pasak Gintaro Beresnevičiaus, „indoeuropiečių religijoje pati siela dažnai įsivaizduojama kaip t a k i substancija. Taip hetitų *ištanzana* – lašanti, t a k i, dievai ją gali išlieti ‘kaip vandenį’. Tokia tradicija išsilaike ilgai, iki viduramžių. Dar XIII a. Bertoldas iš Regensburgo apie sielą, kurią angelas suteikia embrionui motinos kūne, ši veiksmą nusako ‘išilieja’³⁸. Čia galima prisiminti ir Vincento Kadlubeko žinią (1203 m.) apie jotvingius, jo vadinamus getais, kurioje, be kita ko, sakoma: *Est enim omnium Getarum dementia, exutas corporibus animas, nascituris denuo i n f u n d i corporibus*³⁹. Pažodžiui verčiant, „esama mat visiems getams bendro paklydimo išsivilkusių iš kūnų sielas i gimsiančius vél ̄ i s l i e j a n t kūnus“. Ir t. t.

Jeigu jau siela yra „skysta“, „liejasi“, o jos sąstingis, sukietėjimas, sustabarėjimas savaimė reiškia su(si)kaustymą, nelaisvę, tai suprantama, jog su sąmonės „atitirpimo“ ir „srauto“, „tékmés“, „liejimosi“ vaizdiniais bus susijęs sielos išsilaisvinimas, arba tiesiog dvasinis išsivadavimas. Panašius įvaizdžius pasitelkia ir hindų „Hathajoga pradypika“ (VL5–7), ir budistų „Demčog Tantra“: aukščiausias Išsivadavimas esąs „panašus į druskos kislą, kuris, i š t i r p ̄ s vandenį, s u s i l i e - j a su juo“, o būdas Išsivadavimą pasiekti čia savo ruožtu įvardijamas sanskrito žodžiu *laya*⁴⁰, pirmine reikšme – būtent ‘pasiliejimas, išsilydymas, ištirpimas’. Toliau dar paaiškinama, jog tai būsena, kai žmogiškoji sąmonė (*manas*-) susilieja su Atmanu „tarsi druska su vandeniu“ arba, kitaip sakant, gyvos būtybės siela (*jīva*) i š t i r p s t a Brahmane „tarsi druska vandenyne ar kamparas [žibinto] liepsnoje“, o pats jogas „i š t i r p s t a Palaimos Vandenyne“⁴¹. Galima tik pridurti, jog ir pats lietuvių žodis *laisvė*, kai kurių kalbininkų nuomone, galiusiai siejamas su veiksmažodžio *lieti* šaknimi ir iš esmės reiškia būtent laisvą pasiliejimą, liejimąsi⁴². Plg. veiksmažodžio *léisti* ištisą reikšmių grupę ‘III. daryti minkštesni, skystesni, tekinti’, tarp kurių ir ‘skystéti’, ‘tirpti, tirpdyti (sniegą, ledą)’, apskritai ‘versti tirpalu, tirpdyti’, ‘lydyti’ (pvz., *vašką leisti*), ‘skiesti’, ir ‘tekéti, sunktis, praleisti skysti, nelaikyti skysto ar oro dėl nesandarumo’, pagaliau tiesiog ‘tekinti, béginti’ (pvz., *sulą leidžia iš klevo*) ir pan⁴³.

Toks yra dvasinis stabmeldystės, čia mūsų atskleista prasme, kontekstas. Savo ruožtu šis dvasinis kontekstas remiasi atitinkamu mitiniu, t. y. atitinkamais pirmapradžiais mitiniai vaizdiniai, archetipais.

Visų pirma čia, žinoma, ateina į galvą vadinamasis Pagrindinis mitas, kurį, remdamies gausiais duomenimis iš įvairių tradicijų, tarp jų veidiškosios ir baltiškosios, rekonstravo ir suformulavo V. Ivanovas ir V. Toporovas⁴⁴. Vienas iš pagrindinių, esminių šio mito motyvų yra tas, kad griausmo dievui (Perkūnui, Indrai ar kitiems) įveikus (užmušus) savo priešininką (velnią, Vritrą ar kitus), neretai pasislėpusi būtent po a k m e n i u ar uola, p a s i l i e j a vanduo (lietus, upė, versmė ir t. t.). Plg. šiuo atžvilgiu tokį rytų slavų velnio pavadinimą kaip *негéча*, pažodžiui ‘stovintis vanduo’⁴⁵. Savo ruožtu psichine prasme Pagrindinio mito kontekstui galima priskirti, pavyzdžiui, tokį C. G. Jungo prisipažinimą, išsakyta straipsnyje „Psichoterapijos tikslai“: „Efektas, kurio aš siekiu, – tai tokia sielos būsena, kurioje mano pacientas ima eksperimentuoti su savo esybe, kai daugiau nebelieka nieko vienąsyk visiems laikams nustatyto, beviltiskai s u a k m e n é j u s i o, – taigi aš siekiu t a k u m o, kaitos ir tapsmo būsenos“⁴⁶. Jungo psichoterapija tad iš esmės kovoja prieš sąmonės sustabarėjimą, būtent prieš „dvasinę stabmeldystę“. Galima numanyti, jog panašią psichoterapinę funkciją archajinėje visuomenėje atliko ir pats „Pagrindinis mitas“, vienaip ar kitaip aktualizuojamas ritualo metu.

Be to, įsidémétina, jog baltų tradicijoje akmenis, kurie Dievo buvo sukurti minkštai, sukietino būtent jo priešininkas velnias. Visiškai atvirai apie tai kalba latvių sakmės: „Dievas visus akmenis padirbęs m i n k š t u s (*mīkstus*) ir prisakęs velniui jų neliesti. V e l - n i a s, smalsumo genamas, akmenis palietė, ir nuo to laiko visi jie paliko k i e t i (*cieti*)“; „Dievas visą žemę primėtė kubedzalių. Jie buvo m i n k š t i (*mīksti*). Velnias vaikštinėjo žemės paviršiumi ir visus kubedzalius išmindžiojo. Tie paliko k i e t i (*cieti*) ir tapo pavadinti a k m e n i m i s“⁴⁷. Kita vertus, viename „Rigvedos“ posme (X.112.8) visiškai atvirai pasakoma, kad Indra akmenį ne šiaip sudaužo, o būtent „suminkština“: „Aš noriu pagarsinti, Indra, tavo ankstesnius didvyriškus darbus, pagarsinti dabar (tavo) pirmuosius (darbus)./ Tu, kurio veržlumas tikras, s u m i n k š t i n a i u o lą“⁴⁸. Taigi galima numanyti, jog ir „Pagrindiniame mite“ vandens pasilieji-

„Egipto mirusiųjų knygos“ iliustracija

mas, sutriuškinus akmenį, atskiru atveju gali būti suprantamas įdėm kaip jo „suminkštiniinimas“ ir galiausiai išlydymas ar ištirpdymas.

Kita vertus, griausmavaldis dievas iš akmens ne tik paleidžia liečtis vandenis, bet ir išskelia ugnį. Antai „Rigvedoje“ (II.12.3) sakoma: „Kas, nukovęs angą, p a l e i d o s r o v e n t i septynias upes, / Kas, pašalinęs Valą, išvarę į viršų karves, / Kas tarp dviejų akmenų pagimdė u g n i (yó á s m a n o r antár a g n í m jajána), / Užkarriautojas mūšiuose – tas, žmonės, Indra“⁴⁹. O štai RV II.1.1 apie Agnio kilmę, be kita ko, tiesiog pasakoma: „tu – iš a k m e n s (tvám á s m a n a s pári)“⁵⁰. Kaip žinoma, vedų agnī- ir ásman- yra tikslūs lietuvių *ugnies* ir *akmen-s* etimologiniai atitikmenys⁵¹. Savo ruožtu Lietuvoje, pasak Nijolės Laurinkienės, „žaibas aiškinamas kaip titnagu iškelta ugnis: *Kai žaibuoja, tai šv. Petras stovi prie dangaus vartų ir skelia į titnagą ugnelei uždegti* (LTR 763/16b/). Šventas Petras funkciniu požiūriu čia atitinka Perkūną. Ko gero, žaibas asocijavosi su ugnimi, ižiebiama trinant du akmenis“⁵².

Ypatingo dėmesio šiuo atveju verta viena latvių sakmė, kurioje velnias atvirai prisipažista: u g n i (uguni) aš „paslēpiau a k m e n y (apslēpu akmeni) ir geležy“, tačiau Dievas „paémé sunkią geležinę lazda ir didelį akmenį, tada kad skélė iš visų jégų sunkiaja geležine lazda per akmenį, tai pasipylė ištisas spiečius kibirkščių ir nukrito ant sausų kempių, kurios bematant užsidegė. Taip išmintingasis Dievas išgavo iš velnio ugnį“⁵³.

Ši latvių sakmė ne tik darsyk paliudija tą patį archajiškajį ugnies išgavimo iš akmens būdą skeliant, bet susieja jį su Dievo priešininko velnio veikla ir visiškai nedviprasmiškai pasako, jog būtent velnias ugnį akmeny ir paslėpęs. Pastarasis motyvas žinomas ir Lietuvoje⁵⁴. Pavyzdžiui, *Kitą kartą kad buvo sutvertas svietas, velniai, užvydėdamys žmogui visų vigadų, norėjo pakavoti ugnį. [...] Surokavusių kitur niekur nedėti, kaip tiktai į kūlį [= a k m e n i] ir gelži*⁵⁵.

Akmenyje pasléptos arba, kaip galime numanyti, užšaldytos, sustringdytos, t. y. stabu paverstos ugnies vaizdinys savo ruožtu žadina tam tikrų „religiosofinių“ sąsajų, kuriomis būtų galima ir baigtis šią apybraižą. Omeny – aplinkinių figūrų garbinamos šventos ugnies a k m e n i n i s bareljefas pačioje Vilniaus Katedros kaktoje, frontone⁵⁶. O Katedra gi pastatyta senosios „pagoniškos“ Perkūno šventyklos vietoje, kur jam negesdama degė gyva šventojii ugnis. Tikejimo centre – tas pats garbinimo objektas, tas pats simbolis – ugnis, ir naujoji religija, krikščionybė nuo senosios š i a p r a s m e tesiskiria tuo,

kad čia ta ugnis yra paversta akmeniu⁵⁷. Juoba prisiminus „Evangeliją pagal Tomą“ (82), kur Kristus – Dievo Sūnus prilygina save ugniai: „Kuris yra arti manęs, tas – arti ugnies“⁵⁸. Savo ruožtu „Rigvedoje“ ugnies dievas Agnis neretai pavadinamas „Dangaus“ ar tiesiog „Dievo sūnumi“ (nes, be kitų, Agnio mitiniai tévai yra *Dyaus ir Pṛthivī*⁵⁹, t. y. Dangus, arba dangaus dievas, būtent *Dievas*, ir Žemė). Štai RV III.25.1 į Agnį tiesiog kreipiamasi: *ágne diváh sūnúr asi*, lietuviškai pažodžiu i *Ugnie, Dievo sūnus esit*⁶⁰.

Kita vertus, nepamirškime Kristaus Petru pasakytu žodžiu: „Ir aš tau sakau: tu esi Petras – U o l a; ant tos u o l o s aš pastatysi savo Bažnyčią“ (Mt 16.18). Nes *Petras*, graikų *pétros* reiškia būtent ‘akmuo’ ar ‘uola’. Taigi būtent „Akmuo“ ar „Uola“, nori nenori, yra Bažnyčios simbolis. Šią tradiciją krikščionybė, regis, bus paveldėjusi iš Senojo Testamento, kur, pavyzdžiui, ne mažiau simptomiskai prisipažistama: „Kas yra u o l a, jei ne mūsų Dievas?“ (Ps 18.32)⁶¹. Ir patį nukryžiuotajį Kristų apaštolas Paulius pavadina uola: „Jie [protėviai] gérė iš dvasinės juos lydinčios uolos, o ta u o l a buvo Kristus“ (1 Kor 10.4). O iš nukryžiuoto ir ietimi perdurto Kristaus ištlyškės „gérimas“ laikomas krikščioniškuoju „gyvybės vandeniu“, Eucharistija⁶². Nesunku pastebėti, jog čia turime visiškai tuos pačius „Pagrindinio mito“ vaizdinius: ugnies bei vandens suakmenėjimą ir, kita vertus, gyvosios ugnies bei gyvojo vandens iš akmens išgavimą, išlaisvinimą, norint, „prisikėlimą“.

Taigi stabmelystė ir „tikras tikėjimas“ – ne dvi skirtinges religinės sistemos, bet dvi iš esmės skirtinges religinės nuostatos, ar laikysebos. Todėl vienoje ir toje pačioje religijoje, pavyzdžiui, krikščionybėje, nukryžiuotojo, t. y. ant kryžiaus mirusio ir po akmeniu (simboliškai – „akmenye“) palaidoto Dievo garbinimas yra ne kas kita, kaip stabmelystė, o tikras dvasingumas, gyvas tikėjimas – tai visuomet tikėjimas prisikėlimu, iš (po) akmens prisikėlusiu gyvu Dievu. Juoba kad iš tikrujų Kristus ir prisikelia būtent iš po akmens: „Po šabo, auštant pirmajai savaitės dienai, Marija Magdalietė ir kita Marija éjo aplankytí kapo. Staiga smarkiai sudrebéjo žemé: Viešpaties angelas nužengé iš dangaus, n u r i t o š a l i n a k m e n i ir atsisédo ant jo. Jo išvaizda buvo it žaibo, o drabužiai balti kaip sniegas“ (Mt 28.1-3). Akmenį nuritusio angelo išvaizda „it žaibo“ vélgi primena mums „Pagrindinį mitą“, kurį interpretuodami dvasiškai, galime padaryti štai kokią didaktišką išvadą:

Gyvybė, gyvas protas, gyvas pažinimas (ir šia prasme religingu mas ne tik neprieštarauja mokslui, bet yra esminė jo prielaida), gyva

sąmonė ir gyva dvasia, pats Gyvas Dievas yra takus kaip vanduo, ne-apčiuopiamas, nesutveriamas kaip ugnis, ir jeigu mes, iš savanaudiškumo ar baimės, mėginame jį sustangdinti, „sustabdyti“ ir paversti akmeniu, tai kartu sustabarėja mūsų sąmonė, o mūsiškis tikėjimas virsta stabmelydyste giliausia šio žodžio prasme. Kol pats Dievas, nebeapsikentęs, sykį trenks žaibu per akmenį, stabą, kuriuo tapo už-verstas = pa-verstas Jo Sūnus Ugnis, kad vėl ižiebtų ir prikeltų Jį gyvą pirmykštėje šventykloje – sirdyje.

Nes pagrindinis mitinio „herojaus žygdarbis, – pasak Josepho Campbello, – tai nepaliaujamas sustingusios akimirkos triuškinimas. Apsisuka ciklas, ir mitologija vėl susitelkia į dabartį. Būdinga gyvojo Dievo ypatybė yra permanentumas, takumas, jokiu būdu ne neišjudinama tvirtybė. Didysis akimirkos atvaizdas [= stabas] iškyla tik tam, kad būtų sudaužytas, sumaltas į šukes, sudraskytas į gabalus. Trumpai tariant, milžinas tironas visuomet sergsti tvirtą faktą, o herojus visuomet kovoja už gyvą kūrybiškumą“, nes, priduria autorius pastaboje, „atgyvenęs dievas beregint virsta pragaištingu demonu, todėl šis jo pavidalas [= stabas] turi būti sunaikintas, o jo dieviškoji energija – išlaisvinta“⁶³.

Sutrumpinimai

LaLKŽ: Balkevičius J., Kabelka J., *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, 1977.

LKŽ: *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1956–2002, t. I–XX.

TŽŽ: *Tarptautinių žodžių žodynas / Atsakingas redaktorius V. Kvietkauskas*, Vilnius, 1985.

Išnašos

¹ Žr.: Buck C. D. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago, 1949, p. 1491; Fraenkel E., *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, Göttingen, 1962–1965. S. 1179–1180, 1212–1213; Frisk H., *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1960. Bd I, S. 451–452; Karulis K., *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, Rīga, 1992, t. II, p. 500; Klein A., *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*, Amsterdam etc.: Elsevier, 2003, p. 364, 365; LaLKŽ 699; LKŽ XVII 832, 833, 840, 845, 846; XVIII 505; Pokorný J., *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern, München, 1959, Bd I, S. 1125–1127; Sabaliauskas A., *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius, 1990, p. 16; TŽŽ 207; Фасмер М., *Этимологический словарь русского языка*, Санкт-Петербург, 1996, т. I, с. 312; II, с. 117; Черных П. Я., *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, Москва, 1999, т. I, с. 336.

² Dėl visų čia paminėtų lietuviškų žodžių žr.: LKŽ XIII 602, 604, 209, 614, 728, 731; XVIII 548–549, 556.

- ³ Šitaip Indra „Rigvedoje“ paremia dangų, pavyzdžiu II.12.2: „Kas sutvirtino banguojančią žemę, kas nurimdė svyruojančius kalnus, / Kas toliau išmatavo oro erdvę, kas dangų parémė (yó dyām ástabhnāt) – tas, žmonės, Indra“ (Aufrecht Th., *Die Hymen des Rigveda*, Berlin, 1955, Bd I, S. 185; *Ригведа / Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Мандалы I–IV*, Москва, 1989, с. 249), juoba kad ‘dangu’ čia žymintis žodis *dyau-* gali būti suprantamas ir kaip tikrinis dangaus dievo vardas *Dyau-*, be to, jis yra bendrasaknis su vedu *deva-* ‘dievas’, o galiausiai ir lietuvių *dievas*. Šia prasme stabas, kaip „dangu remiantis“ ir kartu „Dievą laikantis“ bei žymintis stulpas, turi ir kosmogoninių, ir kosmologinių (*axis mundi*) sąsajų. Pavyzdžiu, Altajaus šamanės, Korejos bei Japonijos burtininkės pagrindinė funkcija buvo priversti iškiestą dvišią ar vėlę „nužengti į ramstį“, kurį atstojo „šventoji kolona“ (Элиаде М., *Шаманизм: Архетические техники экстаза*, Киев–Москва: София, 2000, с. 420–421).
- ⁴ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*: t. III: XVII amžius / Sudarė Norbertas Vėlius, Vilnius, 2003, p. 474 (rašyba mano sunorminta). Pasak N. Vėliaus, „žodžiai *stulpas* pagoniško dievo, pavartoti vietoj lenkiškųjų *Bałwan obraz rzezany pogański*, lotyniškųjų *simulacrum, idolum*, rodo, kad senovės lietuviams galėjo būti žinomas dievams skirtos statulos ar stulpai, i ką jau yra atkreipęs dėmesį Kazimieras Būga“ (ten pat 472).
- ⁵ Ten pat 540. Pasak N. Vėliaus, „šis lietuviškas terminas gali būti vartoamas kaip vienas iš daugelio kitų argumentų prielaidai, kad lietuviai savo seniesiems dievams statė kažkokius stulpus, stovylas“ (ten pat 539).
- ⁶ Baltramiejaus Vilento (apie 1525–1587) raštuose (Zinkevičius Z., *Lietuvių kalbos istorija*, t. III: *Senųjų raštų kalba*, Vilnius, 1988, p. 58–62).
- ⁷ Visus pastarųjų pastraipų kalbinus duomenis žr.: Buck 1491–1492; Būga K., *Rinktiniai raštai*, Vilnius, 1958, t. 1, p. 146–148, 485; t. II, Vilnius, 1959, p. (241), 311, 599–602; Fraenkel 890–891, 899; Karulis II 281, 291; Klein 711; Kluge F. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* / 23, erweiterte Auflage, bearbeitet von Elmar Seebold, Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1999, S. 785; LaLKŽ 631; LKŽ XIII 602–604, 606–610, 716, 902–903, 1021, 1022, 1024, 1025; Mayrhofer M., *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. A Concise Etymological Sanskrit Dictionary*, Heidelberg, 1976, Bd III, S. 511–512; Monier-Williams M., *A Sanskrit–English Dictionary*, etymologically and philologically arranged, with special reference to cognate Indo-European languages / New edition, greatly enlarged and improved with the collaboration of professor E. Leumann, professor C. Cappeller, and other scholars, Oxford University Press, 1899; Delhi: Motilal Banarsi Dass, 1999, p. 1258; Pokorny 1004–1010, 1011; Sabaliauskas 45; Кочергина В. А., *Санскритско-русский словарь*. Изд. 3-е, испр. и дополн., Москва, 1996, с. 751; Фасмер 762–763.
- ⁸ Franz M.-L., von, *Shadow and Evil in Fairy Tales*, Boston & London, 1995, p. 260; lietuviškai žr. Franz M.-L., von, „Blogis pasakose, ir kaip ji galima įveikti“, *Liaudies kultūra*, 2001, nr. 4, p. 50.
- ⁹ Mažiulis V., *Prūsių kalbos etimologijos žodynai*, Vilnius, 1997, t. IV, p. 146–147.
- ¹⁰ Zinkevičius Z., *Lietuvių kalbos istorija*, t. I: *Lietuvių kalbos kilmė*, Vilnius, 1984, p. 236, 286.
- ¹¹ Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas. Izlase / Sastādītāja Alma Ancelāne, Rīga, 1991, p. 94–97, 120.
- ¹² Pasak K. Būgos, pavyzdžiu, *Stabukalnē* negalinti reikšti ‘(šventų) akmenų kalno’, nes „lietuvių kalboje *stabas* neturi ‘akmens’ reikšmės; *Stabukalnē* tegali reikšti kalną, kurio viršuje stovi *stabai* ‘idola’“ (Būga 146). Nors, kita vertus,

„pirmaisiais stabmeldystės amžiais visi staba buvo neapdoroti akmenys“, – F. Noelį cituoja Teodoras Narbutas (Narbutas T., *Lietuvių tautos istorija*, t. I: *Lietuvių mitologija*, Vilnius, 1998, p. 243). Ir iki šiol, tarkim, „Nevočių kaime (apie tris kilometrus nuo Mosėdžio) yra Stabo akmuo“ (Žemės atmintis: *Lietuvių liaudies padavimai* / Parengė Bronislava Kerbelytė, Vilnius, 1999, p. 97). Plg. dar ir tokį lietuvių (žemaičių) sudurtinių žodį, kaip *stabas* ir *kūlīs* ar *kūlys* ‘akštas pagonybės kulto akmuo’, sudarytą iš *stabas* ir *kūlīs* ar *kūlys* ‘akmuo’ (LKŽ XIII 602; VI 836). Paties Būgos žodžiai, tai yra „akmuo, iš kurio (senobėje) buvo padarytas stabas“ (Būga 147).

V. Vaitkevičiaus nuomone, „jau šis bendrinis pavadinimas (Petro Tarasenkos, kitų autorų vartotas kaip menhiro atitikmuo) rodytu, jog tie šventi akmenys slepia daug paslapčių. Stabakūlio varde išliko senasis pavadinimas *stabas* ar *stabis* (kuris vakarų baltams reiškė akmenį) ir vėlesnis – žemaitiškas *kūlīs*, kuris, beje, laikomas kuršių [irgi vakarų baltų] kalbos palikimu žemaičių tarmėje. Kitas klausimas, ar *stabiu* kažkada vadinti vien šventais laikomi akmenys“ (Vaitkevičius V., „Žmonės, pavirtę akmenimis“, *Liaudies kultūra*, 1996, nr. 5, p. 27). Konkrečiai apie Žemaitijoje žinomus šventus akmenis žr. pastarojo autoriaus knyga: *Senosios Lietuvos šventvietės: Žemaitija*, Vilnius, 1998.

¹³ Žr.: *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: priežodžiai, patarlės, mišlės* / Paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius, 1956, p. 87; taip pat: *Patarlės ir priežodžiai* / Rinkinį paruošė K. Grigas, Vilnius, 1958, p. 162; *Lietuvių patarlės ir priežodžiai* / Parengė Kazys Grigas ir kiti, Vilnius, 2000, t. 1, p. 142; Nr. 296; LKŽ XIII 614. Priežodis – iš Jono Brodovskio žodyno (Mažoji Lietuva, XVII ar XVIII a.). Kazio Grigo žodžiai, tai „Brodovskio niekaip nepaaiškintas posakis. Jokiuose šaltiniuose kito tokio pat ar bent panašaus frazeologizmo nerandame. Belieka spėlioti, kad tai vaizdinga užuomina apie skirtingo temperamento žmones – ramų, sunkiai išjudinamą ir jo priešingybę nenuoramą“ (Grigas K., „Regioninio išskirtinumo žymės lietuvininkų smulkiojoje tautosakoje“, in *Tautosakos darbai*, Vilnius, t. V(XII), 1996, p. 65).

Žinomi ir kitų tautų atitikmenys, pvz., vokiečių *Der Stein steht, das Wasser rinnt* ‘Akmuo stovi, vanduo bėga’; rusų *Камень стояч, вода бегуча* ‘Akmuo stovus, vanduo bégus’ (Lietuvių patarlės ir priežodžiai 713, 812). Kad ir koks būtų šio priežodžio vartojimo psichologinis kontekstas, jo pirminė prasmė akivaizdi. Iš priežodžių atkreipęs dėmesį N. Vėlius irgi pastebi, jog čia stovumo – judrumo atžvilgiu akmuo priešinamas su vandeniu, ir dar nurodo atitinkamos prasmės mišlę: *Vienas sako: pagulēsiu, / Kitas sako: pakrutēsiu, / Trečias sako: pabégésiu; atsakymas – akmuo, žolé, vanduo* (Vėlius N., *Chtoniskasis lietuvių mitologijos pasaulis: folklorinio velnio analizė*, Vilnius, 1987, p. 67). Plg. juoda variantą iš Kazimiero Šaulio veikalo „Juodžiūnų tarmė“: *Vienas sako: – Békim, békim – antras sako: – Čia stovėk im – trečias sako: – Čia linguokim* (upė, akmens, vandens srauto, tekėjimo priešpriešos simbolizmas, apie kurį žr. toliau).

¹⁴ Славянские древности: Этнолингвистический словарь в пяти томах / Под редакцией Н. И. Толстого, Москва, 1995, т. I, с. 451.

¹⁵ Žemės atmintis 97. Daugiau apie padavimus didesnius akmenis esant suakmenėjusiems žmones žr. minėtą V. Vaitkevičiaus straipsnį „Žmonės, pavirtę akmenimis“ (p. 24–29) ir kitą tuo pat pavadinimu: Vaitkevičius V., „Žmonės, pavirtę akmenimis“, *Liaudies kultūra*, 1996, nr. 5, p. 20–31.

¹⁶ Cirlot J. E., *A Dictionary of Symbols*, London, 1996, p. 253.

- ¹⁷ Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės / Parengė Bronislava Kerbelytė, Vilnius, 1981, p. 295, plg. p. 56.
- ¹⁸ Lietuvių patarlės ir priežodžiai 148: Nr. 319 ir p. 147: Nr. 311; taip pat LKŽ I 79, 83; XIV 866.
- ¹⁹ Фасмер 50, 51; Vries J., de. *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*, Leiden: E. J. Brill, 1962, S. 342–343.
- ²⁰ LKŽ XX 426, 427, 436–438; Fraenkel 1303; Sabaliauskas 214; toliau žr. Būga 327, 688; Фасмер II 63 ir kt.
- ²¹ Фасмер 362; žr. Даль В., Толковый словарь живого великорусского языка, Москва, 1981, т. II, с. 101.
- ²² Frisk H., Heidelberg, 1970, Bd II, S. 722–723; Pokorný 927; žr.: Karulis 372; TŽŽ 453, 454; Древнегреческо-русский словарь / Составил И. Х. Дворецкий, Москва, 1958, с. 247, 1479, 1483.
- ²³ Franz 108. Prisiminkime Vydūno pavyzdį: „Samoningumas įvairiu būdu pildo ir apstabina nesamoningumą, tai esti suteikia jam lyti“.
- ²⁴ Bartas R., *Teksto malonumas*, Vilnius, 1991, p. 129.
- ²⁵ Ming-Dao D., 365 *, Kaunas, 2000, p. 64, 122, 145, 163.*
- ²⁶ Cit. iš: Абаев Н. В., Чань-буддизм и культурно-психологические традиции в средневековом Китае, Новосибирск, 1989, p. 187. Keletą žodžių galima pridurti apie „atramos nebuvinamą“. Toliau tame pačiame tekste „Didysis Mokytojas“ sako: „Jūsų pačių vidinė prigimtis yra be trūkumų, nepasiduoda nerimui, nėra apniaukta neišmanymo, kiekviena jūsų mintis švyti išmintimi ir visuomet išlieka nesuvaržyta daiktų požymiu. Kam gi dar i kažką remtis? Savoji prigimtis pasireiškia netikėtai, o netikėtumo praktika neturi nuoseklių pakopų, todėl ji n e s i r e m i a n e i k a “ (ten pat). Kitame, IX–X a., kinų čanbudizmo tekste panašiai sakoma: „Téra Keleivis, n e t u r i n t i s a t r a m o s , kuris dabar klausosi mano Mokymo, – tatai jis yra visų Budų motina, nes Buda gimsta iš a t r a m o s n e b u v i m o . [...] Mokiniai, kurie to nesupranta, r e m i a s i i v a r d u s bei posakius“ (ten pat 233), kaip kad dabar, beje, elgiamės mes. Tačiau „jums, šiuolaikiniams mokiniams, besimokantiems Kelio, reikia įgyti pasitikėjimo savimi. Neieškokite nieko už savęs! Jeigu iš nepasitikėjimo savimi ieškosite ko nors už savęs, r e m d a m i e s i išorinėmis aplinkybėmis, niekad neįstengsite išsilaisvinti nuo prisirišimo prie pasaulytiškų aistrų bei priklausomybės nuo objektyvių sąlygų, niekad nesugebėsite atskirti tiesos nuo netiesos“ (ten pat 235). Kadangi budizmas, šiaip ar taip, išsirutuliojo vedų kultūros terpeje, tai tokią pažiūrą užuomazgas galima ižvelgti jau „Rigvedoje“, būtent RV I.116.5, kur apie kelių ir kelionių dievus dvylius Ašvinius sakoma: „Jūs elgėtés kaip didvyriniai jūroje, kur n è r a i k à a t s i r e m t i , ant ko atsistoti, ko nusitverti“ (Ригведа. Мандалы I–IV 141). Čia, žinoma, reikia turėti galvoje lietuvių *stabo* atitinkmenį sen. indų *stambha*- reikšme ‘r a m s t i s’, veiksmažodžio *stabhnóti* ‘r e m i a (s i)’ šaknies. Kita vertus, tokios dvynišnio išsilaisvinimo sampratos universalumą, archetipiškumą liudija, pavyzdžiu, vakarietiškis krikščionis Mokytojas Eckhartas, pasak kurio, „ištikimasis Dievas dažnai leidžia, kad jo draugai pasiduotų silpnumui, tik todėl, jog pašalintų bet kokią a t s p a r a , ant kurios jie galėtų palinkti ar i j à a t s i r e m t i“, nes „kaip tik tai mūsų Viešpats ir nori iš jo atimti, kad tik Jis vienas būtų jam ramstis ir atspara“ (Eckhart J., *Traktatai ir pamokslai*, Vilnius, 1998, p. 43). Taikli polinkio i „dvasinę stabmeldystę“ analizę.
- ²⁷ Tarthang, Tulku, *Time, Space, and Knowledge*, Dharma Publishing, 1977, p. 32, 248.

- ²⁸ Guenther H. V., Trungpa Ch., *The Dawn of Tantra*, Berkeley & London, 1975, p. 54, 58. Apskritai iniciacijos prasmė, šiuolaikinės kultūrinės antropologijos požiūriu, – nuleisti neofitą „i savotišką žmogiškają *prima materia*, neturinčią jokios apibrežtos formos“ (Turner V., *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*, Cornell University Press, 1979, p. 170), taigi iš esmės (socialiai ir psichologiskai) „ištirpdyti“ ji.
- ²⁹ Trungpa Ch., *Journey Without Goal: The Tantric Wisdom of the Buddha*, Prajñā Press, 1981, p. 9.
- ³⁰ Guenther H. V., *The Tantric View of Life*, Berkeley and London, 1972, p. 54.
- ³¹ Sunku susilaikyti neprisiminus čia lydyto sviesto aukos *ghrtá-*, pagrindinės aukos „Rigvedoje“, savo ruožtu turttingos simbolinių sąsajų. Pavyzdžiui, RV IV.58.1: „Koks yra slaptasis lydyto sviesto (*ghrtá-*) vardas? Dievų kalba, nemirtingumo bamba“ (Ригведа. Мандалы I–IV 421). Rusiškai *ghrtá-* čia verčiamas plačios reikšmės žodžiu *жир* ‘riebalai’, bet plg. vertėjos Tatjanos Jelizarenkovos paaškinimą: „Riebalai, arba lydytas sviestas (*ghrtá-*), šiame himne traktuojamas mistiškai. Jis pasireiškia ne tik kaip aukojamoji substancija – sviestas, liejamas į aukurą, bet ir tapatinamas [...] su poetine kalba, kuria kreipiamasi į dievus. Taigi riebalai įkūnija įvairius aukojimo dievams aspektus“ (ten pat 756). Apskritai „slaptasis vardas“ vedose „atspindi slaptą dalyko esmę, šiuo atveju – mistinę riebalų tapatybę su poetine kalba“ (ten pat 757). Plg. dar RV II.27.1: „Šias dainas, plūduriuojančias lydytam svieste, liežuviu aš aukoju Aditjams, iš senų senovės karaliams“ (ten pat 267) bei pan. Taigi budistiniame žmogaus sąmonės palyginime su tirpstančiu, besilydančiu sviestu galima ižvelgti seną tradiciją: dvasiunu, ar „ezoteriniu“, požiūriu, tikroji auka visuomet yra vidinė auka, šiuo atveju – būtent sąmonės atitirpimas, laisvas „minčių srauto“ pasiliejimas.
- ³² Sogyal, Rinpoche, *Essential Advice on the Practice of Meditation* 26, 13, 17.
- ³³ Eliade M., *From Primitives to Zen: A Thematic Sourcebook of the History of Religions*. San Francisco, New York, etc.: Harper & Row, 1977, Nr. 110. A. Uždavinio lietuviškai išversta „aš neužtvéria kelio vandeniu“ (Uždaviny A., *Egipto mirusiuju knyga* J. Kneitos firma „Ramduva“, 2003, p. 216).
- ³⁴ McNiff Sh., *Art as Medicine*, Boston & London, 1992, p. 54.
- ³⁵ Atitinkamai: Jung C. G., *Symbols of Transformation*, Princeton University Press, 1990, p. 170 ir Юнг К. Г., *Психология переноса*, Статьи, Москва: Рефл-Бук, 1997, c. 37.
- ³⁶ Цивьян Т. В., *Движение и путь в балканской модели мира: Исследования по структуре текста*, Москва, 1999, c. 327 ir 174.
- ³⁷ Lietuvių kalboje – gal net etimologiskai, plačiau apie tai žr.: Razauskas D., *Rytų ratų ritimai: Pagrindinio kosmologinio modelio rekonstrukcija su etimologiniaisiais priedainiais*, Vilnius, 2000, p. 113–114.
- ³⁸ Beresnevičius G., „Siulos fenomenologijos įvadas“, in *Lietuvos kultūros tyrinėjimai 1*, Vilnius, 1995, p. 103; žr. Иванов Вяч. Вс., «Реконструкция структуры символики и семантики индоевропейского погребального обряда», in *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд*, Москва: Наука, 1990, c. 7–8.
- ³⁹ *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, I: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos / Sudarė Norbertas Vėlius*, Vilnius, 1996, p. 207–208.
- ⁴⁰ Woodroffe J., *The Serpent Power: Two works on Laya-Yoga*, trans. from the Sanskrit, with introd. and comm., 1918; Madras: Ganesh & Co., 1992, p. 183.
- ⁴¹ Ten pat 194, 195, 255. Arba „kai individuali šakti, pasireiškianti kaip individu

- psichika (*jīva-*), susilieja su Aukščiausiojo Šivos sąmone, pasaulis šiam individui ištirpssta, ir jis pasiekia Išsivadavimą (*mukti-*)“ (ten pat 246).
- ⁴² Karulis 492; *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд* / Под ред. Акад. РАН О. Н. Трубачева, т. XV, Москва, 1988, с. 159; žr. Mažiulis V. Vilnius, 1996, t. III, p. 17–18.
- ⁴³ LKŽ VII 247–248.
- ⁴⁴ Иванов Вяч. Вс., Топоров В. Н., *Исследования в области славянских древностей*, Москва, 1974, с. 5, 96 ir ištisai. Lietuviškai žr. Vėlius N., *Chtoniskasis...* 134–135; Laurinkienė N., *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius, 1996, p. 20.
- ⁴⁵ Толстой Н. И., «Из заметок по славянской демонологии: 1. Откуда дьяволы разные?», in *Материалы всесоюзного симпозиума по вторичным моделирующим системам I (5)*, Тарту, 1974, с. 30.
- ⁴⁶ Йонг 21.
- ⁴⁷ *Teikas par Dievu. Izlase*, Riga: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1929, p. 9, 10. Užuominų esama ir lietuvių tautosakoje, pavyzdžiui, sakmėje iš Utenos krašto: *Kai šventinio žemę, velnias, bijodamas švēsto vandens, kūrė laukais. Bēgdamas atispypė akmens ir paliko pēdą, nes akmenys tada dar buvo minkšti* (Utenos krašto sakmės / Parengė Leonora Buičenienė, konsultavo Bronislava Kerbelytė, Utena, 1999, 101).
- ⁴⁸ *Ригведа. Мандалы IX–X* / Изд. Подг. Т. Я. Елизаренкова, Москва, 1999, с. 269. Panašiai giesmėje I.33.12 „*Indra sutriuškino Ilibišos užkietėjimą (dr̥lha-)*“ (Ригведа. Мандалы I–IV 43; Aufrecht I 26), kur *dr̥lha-*, pirmine forma *dr̥lha-* ‘tvirtas, ketas’, veiksmažodžio *dr̥hyate* ‘(su)kietėja, diržta’ šaknies, galiausiai yra tiesiog bendrašaknis su lietuvių *diržti* ‘kieteti, standeti’ (Mayrhofer M., Heidelberg, 1963, Bd II, S. 59, 61–62; Monier-Williams 490; Pokorny 254; plg. Sabaliauskas 56, 164), taigi priklauso tam pačiam semantiniam laukui.
- ⁴⁹ Lietuviškas vertimas Vyčio Vidūno, cit. iš Laurinkienė 108; originalą žr. Aufrecht 185; rusiškai žr. Иванов, Топоров 95–96; Ригведа. Мандалы I–IV 249.
- ⁵⁰ Aufrecht 175; Ригведа. Мандалы I–IV 236.
- ⁵¹ Žr.: Fraenkel 5, 1158–1159; Mayrhofer M., Heidelberg, 1956, Bd I, S. 18, 60; Monier-Williams 5, 114; Pokorny 19, 293; Sabaliauskas 45, 52 bei daug kur kitur.
- ⁵² Laurinkienė 107–108. Šiaip jau dėl to negali būti jokių abejonių. Štai vienoje sakmėje: *Šventas Jurgis jojo, ir po arklio kojų žybtelėjo ugnis. Žmonės éjo žiūréti, kas yra. Rado titnagą, pradėjo į kits kitą skelti – ir pradėjo žybčioti. Ir vadino titnagą švento Jurgio pėda. Paskui visi ji skélé ir gavo ugnį (Kaip atsirado žemė: Lietuvių etiologinės sakmės / Sudarė ir parengė Norbertas Vėlius, Vilnius, 1986, p. 35).* Šv. Jurgis – irgi žinomas krikščioniškasis Perkūno išpėdinis. Kitoje sakmėje, iš M. Davainio-Silvestraičio rinkinio, sakoma, jog Dievas, turėdamas rankoje savo skiltuvus su titnagu, kiek kartą užgavo į titnagą, tiek sykių stojosi kibirkštis, o pats M. Davainis-Silvestraitis tiesiai paaiškina: *Turėt, čia yra kalba apei Perkūnq, kuris, pagal kalbos žmonių, iš titnago skeliq ugnį ir iš to žaibai esq (Pasakos, sakmės, oracijos / Surinko M. Davainis-Silvestraitis, Vilnius, 1973, p. 164, 386).* Plačiau apie tai, ištraukiant ir slavų duomenis, dar žr. Иванов, Топоров 85–96.
- ⁵³ *Teikas par Dievu* 19.
- ⁵⁴ Žr. Vėlius N., *Senovės baltų pasaulėžiūra: Struktūros bruožai*, Vilnius, 1983, p. 31; Šlekonytė J., „Akmens funkcijos tautosakoje“, in *Darbai ir dienos: acta et commentationes universitatis Vytauti Magni*, [Kaunas] nr. 6(15), 1998, 183–184.
- ⁵⁵ Daukantas S., *Žemaičių tautosaka*, II: *Pasakos, patarlės, mīslės / Parengė K. Alek-synas, K. Grigas, L. Sauka*, Vilnius, 1984, p. 214.

- ⁵⁶ Tarp kitko, senovės graikai savo pirmųjų akmeninių šventyklu, kurių tolimas atspindys yra ir mūsų Katedra, frontonus, kaip dievybės epifanijos vietą, nere-tai palikdavo tuščius [žr. Молок Д. Ю., «Фронтоны олимпийского храма (Проблема формальной смысловой симметрии)», in *Балканские древности: Балканские чтения I*, Москва, 1991, с. 72], taip, matyt, vengdami stangdinti, „stabinti“ savo dievų į akmeninius atvaizdus.
- ⁵⁷ Panašiai musulmonams VII a. užkariavus Iraną ir įvedus islamą, „vietoj švenčių su įvairiomis džiugiomis apeigomis tapo įprastos penktadieninės pamaldos, ir pamokslai mečetėje veidu į akmeninę kyblą – vietoj ryškiai liepsnojančios ugnies“ (Бойс М., *Зороастрйцы: верования и обычаи*, Санкт-Петербург, 2003, с. 219).
- ⁵⁸ *Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai*, Vilnius, 1980, p. 64.
- ⁵⁹ Keith A. B., *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, London, 1925; Delhi, 1989, p. 155.
- ⁶⁰ Aufrecht 236; žr. Rigveda. Мандалы I–IV 311. Juoba kad -r žodžio sūnúr gale čia atsiranda iš -s tik dėl garsų kaitos žodžių sandūroje, vadinančių „sandhi“, taisykių, ir pirminis žodžio vienaskaitos vardininko pavidales yra tiesiog sūnús. Šia proga galima pažymėti, jog ir lietuvių kalboje ągnis gali būti laikomas v y r i š k o s i o s g i m i n ē s žodžiu, kaip kad paliudyta, pavyzdžiu, Zieteloje (žr. LKŽ XVII 381).
- ⁶¹ Plg. šiuo atžvilgiu daoistų požiūri, pasak kurio, „jeigu žmogus ims melstis uolai iš visos širdies, net uola atgis“ (Ming-Dao 1).
- ⁶² Metford JCJ., *Dictionary of Christian Lore and Legend*, London: Thames and Hudson, 1983, p. 213.
- ⁶³ Кэмпбелл Дж., *Герой с тысячью лицами*, Москва: София, 1997, с. 250, 328.